

Akademik Šefket Krcić¹

Univerzitet u Novom Pazaru / State University of Novi Pazar

dr.s.krcic@uninp.edu.rs

VRIJEDAN INTERDISCIPLINARAN DOPRINOS RAZVOJU DRUŠTVENE TEORIJE²

A VALUABLE INTERDISCIPLINARY CONTRIBUTION TO THE SOCIAL THEORIES' DEVELOPMENT³

Sažetak

Autor u ovom radu raspravlja u vremenu utamničenja od pandemije, čuvajući se od opakog virusa, koji vrebava svakog insana, promišljajući ideje i ekonomsko političke tokove u realnim snoviđenjima autora profesora emeritusa dr. Davida Dašića, koji je iznio u svom kapitalnom i sažetom djelu „Pravedno društvo” na svega dvadeset autorskih tabaka. Osvrt na Dašićevo djelo je sačinjeno iz tri djela: Bilješka o piscu kulture knjige „Diplomatija”; Struktura djela „Pravedno društvo” i na kraju Kričička zapažanja i poruka djela. Poruke ovog djela su izazov za novo prijeme i kao takve zaslužuju prezentiranje na jednom međunarodnom okruglom stolu, na kojem bi sudjelovali renomirani znalci ekonomske, pravne, filozofske i društvene teorije, čiji prilozima bi bili objavljeni u nekom značajnom časopisu, kao što je prije pola vijeka bio zagrebački “Praxis”.

Summary

In this paper produced during the time of the pandemic, vigilant against the insidious virus, which stalks every human being, the author - professor emeritus Dr. David Dašić discusses, reflects on ideas and economic and political trends in his realistic dreams, presenting them in his capital and concise work “Just Society” on only twenty sheets. The review of Dašić’s work consists of made up of three works: Note on the author of the ubiquitous book “Diplomacy;” The structure of the work “Just

¹ Autor je redovni profesor etike, estetike, logike, retorike i metodologije Univerziteta u Novom Pazaru i gostujući profesor na Univerzitetu u Tuzli (Filozofski fakultet), Internacionalnog univerziteta u Travniku, Internacionalnog univerziteta u Goraždu i Fakultetu za islamske studije u Novom Pazaru. Predsjednik Matice Bošnjaka – Društva za kulturu, znanost i umjetnost Sandžaka. / Author is a full professor of Ethics, Aesthetics, Logic, Rhetoric and Methodology at the University of Novi Pazar and visiting professor at the University of Tuzla (Faculty of Philosophy), the International University in Travnik, the International University in Goražde and the Faculty of Islamic Studies in Novi Pazar. President of Matica Bošnjaka - Society for Culture, Science and Art of Sandžak.

² Tekst je osvrt na knjigu prof. dr. Davida Đ. Dašića *Pravedno društvo - Svijet nakon neoliberalizma*, Albatros plus, Beograd 2020. Str. 311

³ The text is a review of the book by Prof. Dr. David Đ. Dašić *Just society - The world after Neoliberalism*, Albatros plus, Belgrade 2020. Pgs. 311

Society” and finally Critical Observations and the Message of the work. The messages of this work are a challenge for new receptions and as such deserve to be presented at an international round table, in which renowned experts in economic, legal, philosophical and social theory would participate, whose contributions would be published in a significant journal, as was the case half a century ago with “Praxis” from Zagreb.

1. Bilješka o piscu kultne knjige *Diplomatija*

Dr. David Đ. Dašić je rođen u Crnoj Gori (Brezojevice, Plav, 1941). **Obrazovanje:** nakon završene osnovne škole u zavičaju i Gimnazije „Panto Mališić“ u Beranama, diplomirao je na Ekonomskom fakultetu, završio magistarske i doktorske studije na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Biran u sva univerzitetska nastavnička zvanja, stekao zvanje profesora emeritusa i postao član Srpskog naučnog društva. **Karijera:** obavljao je više javnih funkcija u SFRJ i Crnoj Gori: savjetnik Predsjedništva SFRJ, funkcioner u rukovodstvu Crne Gore, zamjenik saveznog ministra za energetiku i industriju i predsjednik jugoslovenskog dijela Stalne komisije za korišćenje nuklearne energije u miroljubive svrhe pri Savjetu za uzajamnu ekonomsku pomoć (SEV) u Moskvi, specijalni savjetnik Savezne vlade, ambasadoru u Saveznom ministarstvu spoljnih poslova i zamjenik šefa Sektora za međunarodne ekonomske odnose (1987–1989), generalni konzul SFRJ u Njujorku i savjetnik Ekonomskog i Socijalnog savjeta Ujedinjenih nacija (1989–1992), specijalni savjetnik za spoljnu politiku premijera SRJ, izvanredni i opunomoćni ambasador SRJ u Brazilu (1994–1999) i šef Trgovinske misije Crne Gore u Vašingtonu (1999–2001). Diplomiranu karijeru završio je 2004. i nastavio akademsku aktivnost. Redovni je profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta Union i u Evropskom centru za mir i razvoj Univerziteta za mir Ujedinjenih nacija u Beogradu, kao i gostujući profesor na Diplomatskoj akademiji Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije. Objavio je preko 250 bibliografskih jedinica (knjige, monografije, članci, brošure, prevodi, prikazi, saopštenja, osvrti, recenzije i dr.) iz oblasti makroekonomije, mikroekonomije, međunarodne ekonomije, međunarodnih ekonomskih odnosa i diplomatije. Između ostalih objavio je i knjige: *Istorija diplomatije – evolucija diplomatskog metoda u političkoj istoriji*, *Diplomatija – savremena i ekonomska*, *Principi internacionalne ekonomije*, *Principi ekonomike*, *Tržišna ekonomija – mikro i makro razmatranja* i *Sistem i politika cena* (doktorska disertacija). Osam njegovih knjiga može se naći u Kongresnoj biblioteci SAD-a, od kojih je deset knjiga bio recenzent i urednik, kao i brojne knjige u kojima je citiran. Tečno govori engleski i portugalski, poznaje francuski i ruski. Dobitnik je Ordena rada sa zlatnim vijencem i drugih priznanja za znanstvenu i javnu djelatnost.

Dakle, autor studioznog djela „Pravedno društvo” je istaknuti naučni i univerzitetski djelatnik, profesor emeritus sa više univerziteta, dr. David Đ. Dašić, Beogradski univerzitet Union, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, univerzitet Mediteran u Podgorici i dr. elitni interdisciplinarni pisac, koji je bio istaknuti diplomata, ambasador u R. Brazilu i generalni konzul Jugoslavije u Americi. Riječ je o autoru bogate biografije i bibliografije, koju zbog skućenosti prostora ne možemo u cjelosti prikazati, ali s obzirom na renome ovog autora, revnosni čitatelji mogu pronaći relevantne reference koje se odnose na kultno djelo *Diplomatija*, koje je postalo nezaobilazno štivo na više univerziteta i koje prednjači po citiranosti od strane zvučnih autora.

2. Struktura djela *Pravedno društvo*

„Rad prethodi kapitalu i nezavisan je od njega. Kapital je samo plod rada i nikada ne bi mogao da postoji da prvo rad nije postojao. Rad je superiorniji od kapitala, i zaslužuje mnogo veću pažnju. Kapital ima svoja prava, koja su jednako vrijedna zaštite kao i sva druga prava. Odnos između rada i kapitala proizvodi uzajamne koristi, što se ne poriče, i vjerovatno će tako uvijek biti“.

Abraham Linkoln,

Prva godišnja Poslanica predsjednika SAD,
3. decembar 1861.

Inspirativna misao i putokaz ovog znalačkog djela je ideja predsjednika A. Linkolna, od prije više od jednog i pol vijeka. Pisac je ovo djelo ostvario u sljedećim sadržajima pokrećući 49 pitanja koja se tiču ishoda jednog pravednog društva: 1. Era Neoliberalizam, neizvesnosti i rizika; 2. Pad komunizma ili pad „socijalizma“? Rušenje Berlinskog zida i pad socijalističkih (komunističkih) režima Socijalističke zemlje nisu bile komunističke! Koliko su socijalističke zemlje bile socijalističke? Pokušaj stvaranja socijalističkog društva; 3. Pobjeda kapitalizma: trijumfalizam i euforija na Zapadu; 4. Svjetska ekonomska kriza 2007/2008: kraj euforije; 5. Bogati i siromašni; 6. Šta generiše siromaštvo?; 7. Marksov koncept eksploatacije Marksovo poimanje robe Svojstva kapitalističke eksploatacije Kritika Marksove teorije eksploatacije; 8. Oktobarska i druge socijalističke revolucije; 9. Etastički model socijalizma – staljinizam; 10. Državni socijalizam u Jugoslaviji Masovna nacionalizacija: stvaranje državnog kapitala Administrativno-centralističko upravljanje Dobrovoljne radne akcije u posleratnoj obnovi zemlje; 11. Socijalističko samoupravljanje: Titov model liberalnog (tržišnog) socijalizma Korijeni socijalističkog samoupravljanja Transformacija državne svojine u društvenu: socijalistička privatizacija Prepreke u implementacijasocijalističkog samoupravljanja Raspad

Jugoslavije 1991–1992. Kraha jugoslovenskog samoupravljanja O zaostavštini samoupravljanja Jugoslovenska ideja; 12. Preobražaj samoupravnog socijalizma u kapitalizam Masovna privatizacija: likvidacija društvenog vlasništva Mutne privatizacije: pojava divljeg kapitalizma Tajkunizacija društva; 13. Da li je kapitalistička privatizacija bila potrebna?; 14. Implikacije Vašingtonskog konsenzusa; 15. Da li je moguća restitucija imovine opljačkane od radnika?; 16. Etatiistička ekspropriacija sredstava penzijskog fonda; 17. Eksploatacija kao privilegija: prekarizacija, robovski rad i penurija; 18. Maov komunizam i Dengov preobražaj Kine; 19. Promene u strukturi društvenog rada; 20. Klasna stratifikacija savremenog društva Teorijski pristupi Eksploatorska klasa Eksploatisana klasa Neeksploatorska i neeksploatisana klasa; 21. Faktokratija i korporatokratija; 22. Plutokratija: komunistički stil života; 23. „Izvoz demokratije“ i tranzicioni kolonijalizam; 24. Antiglobalizam i antikapitalizam; 25. Studentski pokret 1968.; 26. Brodolom stare ljevice; 27. Nova ljevica, pokreti i inicijative; 28. Održivi i progresivni kapitalizam; 29. Da li je neoliberalni kapitalizam održiv?; 30. Japanski model „popravljanja“ kapitalizma; 31. Nije u socijalizmu sve bilo crno!; 32. Pravedno društvo: utopija ili stvarnost?; 33. Da li je Evropska unija pravedno društvo?; 34. Građansko društvo socijalne pravde; 35. Tržište: tekovina civilizacije, a ne djelo kapitalizma; 36. Harmonizacija ekonomskih funkcija tržišta i države; 37. Tržište rada i pravo na rad; 38. Svojinjski monizam: monopol jednog oblika svojine; 39. Svojinjski pluralizam: ravnopravnost svih oblika svojine Privatno vlasništvo Državno vlasništvo Društveno vlasništvo Zajedničko vlasništvo udruženih radnika Lično (individualno) vlasništvo Partnerski odnosi između titulara vlasništva; 40. Uticaj vlasništva na političku organizaciju društva; 41. Šta je radnička korporacija?; 42. Primjeri radničkog samoupravljanja u svijetu; 43. Učešće radnika u profitu poslodavaca; 44. Odlike profita i dohotka; 45. Oporezivanje bogataša; 46. Univerzalni osnovni dohodak (UOD); 47. Mirne ili nasilne promene; 48. Zašto je Marks nezaobilazan?; Zaključna razmatranja; Izvori Literatura; Indeks ličnih imena

Veoma interesantno poglavlje ove knjige jeste o neoliberalizmu. Zato zbog važnosti ovog pitanja i edukacije studenata i stručne javnosti iznijecemo ovdje konkretan autorov stav, kako bi imali bliži uvid u njegovu misao, koja se tiče pravedne države u svjetlu neoliberalizma. Dr. D. Dašić o pojmu **neoliberalizma** piše: „*Period društvenog razvoja u svetu od 1980-ih do sada naziva se era neoliberalizma. Precizno pojmovno određenje kovanice „neoliberalizam“, zbog njegove složenosti u ekonomskom, političkom, sociološkom i pravnom smislu, izmiče nekoj opšteprihvaćenoj definiciji. U stvari, neoliberalizam je savremena verzija liberalizma. Malo*

pojednostavljeno, moglo bi se reći da je liberalizam „ideologija nacionalne buržoazije“, a neoliberalizam „ideologija transnacionalne buržoazije“. Smatra se da je Veliku ekonomsku krizu (Great Depression), koja je počela 29. oktobra 1929, inicirana drastičnim padom berze u Sjedinjenim Američkim Državama, poznatijim kao „Crni petak“, i trajala do 1941, izazvao tadašnji klasični ekonomski liberalizam. Takođe, glavni uzrok izbijanja globalne finansijske i ekonomske krize 2007/2008. pripisuje se ekonomskim politikama zasnovanim na premisama savremenog neoliberalizma. Posledice te krize osećaju se do danas. Međutim, bez obzira na dimenzije i posledice te krize, bit neoliberalizma ostala je nepromenjena, i on je i dalje dominantna politička ideologija i ekonomska praksa u modernom svetu. Istorijski gledano, pojava i vladavina neoliberalizma najčešće se povezuje sa ekonomskim politikama koje su tokom svoje vladavine vodili britanska premijerka Margaret Tačer i američki predsednik Ronald Regan. Odlike ekonomske politike Tačerove bile su: ekstremni ekonomski liberalizam, maksimalno uvažavanje tržišnih zakona i svemoćne „nevidljive ruke“ slobodnog tržišta, uz deregulaciju privrednog života i smanjenje regulatorne ekonomske funkcije države. Inicijative države u ekonomskoj i socijalnoj sferi su marginalizovane. Svestrano je podstican razvoj privatnog sektora i na njega su prenošene ingerencije države. Sprovedena je i privatizacija državne imovine u sektorima javnih usluga. Takva ekonomska politika nazvana je tačerizam. Reganovu ekonomsku politiku odlikovali su: smanjivanje poreza i državnih rashoda, ukidanje socijalnih prava i povlastica, podsticanje privatnog preduzetništva, afirmacija slobodnog tržišta i stimulisanje međunarodne slobodne trgovine. Takva ekonomska politika nazvana je reganizam, reganomija ili reganomika. Zajednički imenitelj tačerizma i reganizma jesu beskompromisni antikomunizam i antisocijalizam, gušenje radničkih pokreta i sindikata, uzdizanje privatne svojine i slobodnog tržišta do božanstva, maksimalno sužavanje ekonomskih funkcija države, zalaganje za najšire ekonomske slobode, ali i za najkonzervativnije društvene vrednosti, kao što je, na primer, naglasak na buđenju hrišćana, najčešće pripadnika protestantskog fundamentalizma. U epicentar globalne neoliberalne ekonomske politike i reformi, pored monopola privatne svojine, postavljen je „tržišni fundamentalizam“, novo dogmatsko, gotovo religijsko učenje po kome je tržište „obećana zemlja“, čak i „sveta zemlja“, a privatni preduzetnici, strani i domaći investitori, strateški partneri i menadžeri „odabrani narod“. Srpski filozof i sociolog **Zoran Vidojević** kaže: „Ono što se pod neoliberalizmom najčešće podrazumeva nije bolje u odnosu na raniju praksu liberalizma, nego je gore... Neoliberalizam nije samo ekonomski fenomen... Još više, to nije njegovo glavno svojstvo. On je prvenstveno doktrina (unutar sebe heterogena), globalna strategija i vrednosni izraz interesa najkrupnijeg kapitala, usmerena na što potpunije ovladavanje svetom, ili njegovim najprofitabilnijim i

geostrateški najznačajnijim područjima, i to svim sredstvima...Njegove najekstremnije i najbrutalnije varijante obeležava socijalni rasizam prema nižim klasama i slojevima...“

Zbog takve svoje prirode, neoliberalizam, kao ovovremenska sublimacija tačerizma i reganizma, po svom opštem društvenom određenju spada u konzervativizam, a ne u liberalizam u njegovom izvornom značenju. Ustvari, pravo ime za neoliberalizam je *ne-liberalizam...“* istakao je dr. Dašić.

Imajući u vidu činjenicu da je Dašićevo djelo objavljeno neposredno prije uvođenja vanrednih mjera na prostoru Srbije, Crne Gore, BiH i drugih država ex-Jugoslavije, zbog djelovanja virusa COVID19, kada su za kratko vrijeme od 40 dana mnoge vrijednosti u svijetu devalvirale i promijenile svoj povjesni tok, a posebno na unižavanju ljudske egzistencije i pada ekonomskih sistema u svijetu, pitamo se da li će ovakvi stavovi dr. D. Dašića imati realnu primjenu ili je to samo bila jedna utopistička vizija svijeta, koju je kao visoki intelektualac i humanista nosio decenijama u sebi, da li će postati stvarnost ili samo jedna lijepa san vizija, pogotovo ako se ima u vidu da su informatički sistemi stvorili i izbacili na pijedestal neke zvučne ličnosti, od čijih projekata zavisi budući život čovjeka, jer prijete raznim zaraznim vakcinama. U tom kontekstu, bila je potrebna jedna temeljna rasprava buduće etike neoliberalizma, jer je svijet u opasnosti.

U izloženim kompleksnim pitanjima autor je dao preglednu argumentaciju i uvjerljivu kritiku postojećeg kapitalizma, socijalizma i posebno neoliberalizma, ukazujući na realne mogućnosti za ostvarivanje daleko humanijeg i odgovornieg društva u vremenu. U tom kontekstu, urednik ovog djela, dr. Zoran Vidojević svojim stavom ukazuje da se po prvi put u ekonomskoj literaturi, ne samo u Srbiji i Crnoj Gori, već bi dodali i u regionu, kao i svijetu, susrećemo sa veoma sistematizovanom i kompletnom analizom tematike raspodjele bogastva koju karakterizira ekstremna finansijska moć u rukama malog broja pojedinaca, dodali bismo, teokratije, s jedne i kranje siromaštvo najvećeg dijela svjetske populacije, s druge strane. Zapažamo da pisac veoma hrabro i stručno brani svoje stavove u vezi kapitalističke eksploatacije radnika na pragu decenije 21. vijeka, surovija i bezdušnija nego što je bila u 19. vijeku, o čemu je pisao K. Marx (1818-1883), najčuveniji kritičar kapitalizma. U ovom konkretnom slučaju, autor djela o kojem razmišljamo, prof. Dr. D. Dašić se opredjeljuje za treći put tj. za novo građansko demokratsko društvo socijalne pravde u domenima Vili Brantovske socijaldemokratske orijentacije.

3. Kritička zapažanja i poruka djela

„...Ova knjiga, čiji je autor prof. dr. David Đ. Dašić, posvećena je izučavanju tematike raspodele društvenog bogatstva sa stanovišta unošenja elemenata pravde, i delovanje tog elementa na ekonomski položaj pojedinaca, grupa, i država. Ovo je prvi put da se u ekonomskoj literaturi, ne samo u Srbiji već i u daleko širim okvirima, srećemo sa sistematizovanom i kompletnom analizom tematike raspodele bogatstva sa stanovišta i sa ciljem stvaranja pravednog društva, bez eksploatacije tuđeg rada...“

Akademik Ljubiša S. Adamović

Pravedno društvo – vjekovima nedosanjani san čovječanstva zaokupljao je velike mislioce od Platona do Marksa. Ove intrigantne i sudbinske teme, autor Pravednog društva se poduhvatio na stručan, rijedak i intelektualno hrabar način: stručan jer daje argumentovanu i uvjerljivu kritiku neoliberalizma; rijedak jer je ovo prvi put da se u ekonomskoj literaturi, ne samo u Srbijiveći u daleko širim okvirima, srećemo sa sistematizovanom i kompletnom analizom tematike raspodjele bogatstva koju karakterišu ekstremna koncentracija bogatstva u rukama malog broja pojedinaca i krajnje siromaštvo najvećeg dijela svjetske populacije; hrabar jer zastupa i brani stav „da je kapitalistička eksploatacija radnika na pragu treće decenije 21. vijeka surovija i bezdušnija nego što je bila ona u 19. vijeku, o kojoj je pisao Marx“.

Autor ubjedljivo pokazuje da je opšte stanje koje je proizveo i koje uporno održava i nameće postojeći međunarodni poredak postalo društveno neprihvatljivo, socijalno neizdrživo i politički neodrživo. Stoga je posebna vrijednost knjige Pravedno društvo traganje za mogućim alternativama postojećem neoliberalnom sistemu kako bi se ponudio izlaz iz klasnog društva duboko podijeljenog na bogate i siromašne, iz društva koje nema perspektivu. U tom pogledu knjiga otvara vidike u pravcu ostvarivanja novog poželjnog društva, pravednijeg i odgovornijeg od postojećeg. To nije ništa drugo nego opredjeljenje za društvo socijalne pravde, i traganje za trećim putem u budućem razvitku društva nalik na liberalni socijalizam.

Bez ikakve sumnje, djelo **Pravedno društvo** je dragocjeno za sve čitaoce koji prate i proučavaju složenu društvenu zbilju u kojoj živimo i radimo. Pri tome, zaista nije bitno da li pripadaju desnoj ili lijevoj političkoj hemisferi društva, ili se nalaze negdje između njih, kao ni da li se ideološki i politički slažu ili ne sa stavovima iznijetim u ovoj knjizi. Ostaje nam da konstatujemo da je briljantan predgovor za ovo djelo napisao akademik, prof. dr. **Ljubiša S. Adamović**, koji je između ostalog naglasio: „*Autor je pokazao visok nivo*

objektivnosti u izboru, analizi i tumačenju različitih stavova u pogledu rešavanja „ekonomskih nepravdi“ u odnosima između rada i kapitala, svojinskim odnosima, načinu oporezivanja bogatih i klasnoj podeli društva. Istovremeno on upoznaje čitaoca sa teškoćama u procesu eventualne realizacije programa pravednog društva. Analizirajući različite programe, dr. Dašić skreće pažnju i na Program UN za otklanjanje siromaštva u svetu do 2030. godine...“

Zacijelo, djelo *Pravedno društvo*, autora prof. dr. Davida Dašića spada u red najboljih djela, ne samo u našem regionu, već i djela iz oblasti društvene teorije nakon Marxovog *Kapitala*, Veberovog djela *Privreda i društvo*, Markuzeovog spisa *Čovjek jedne dimenzije*, Lukačeve *Povijesti i klasne svijesti*, Horkhaimerovog *Pomračenja uma*, Leferveove *Kritike svakidašnjeg života* i drugih, svakako jedno od najpouzdanijih djela polit-ekonomske literature koje se bavi viđenjem neoliberalističke slike svijeta i istovremeno odgovara na pitanja kuda ide ovaj svijet danas. U tom svjetlu autor u svojoj napomeni skreće pažnju da razmatranja na ovu temu nijesu još završena. Stoga, očekujemo od ovog agilnog autora značajna djela iz ove veoma složene i zahtjevne problematike. Hoćemo da vjerujemo da će ovo djelo izazvati brojne eksperte za savremeno društvo. U tom smislu, želim da pozdravim ovaj izuzetan autorski poduhvat, kako piscu, tako i izdavaču.